

175 jaar vrouwen

Lezing gehouden in de reeks Genderkwesties
Georganiseerd door het Centrum voor Vrouwenstudies
Universiteit Antwerpen
28 maart 2006

Prof. dr. Magda Michielsens

1. Het boek

In opdracht van de Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen heb ik een boek geschreven, uitgegeven in november 2005, over de situatie en de strijd van vrouwen, na 175 jaar België.¹

De Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen is een adviesorgaan voor de federale overheid (over bijvoorbeeld het generatiepact, het dragen van sluiers, alimentatiefonds, e.d.). De Raad is een federaal orgaan, adviserend aan de federale minister voor gelijke kansen m/v. Op dit ogenblik is dat minister Christian Dupont (PS). Hij volgde Marie Arena (PS) op toen zij minister president werd van de regering van de Frans Gemeenschap. Hun voorgangers waren Laurette Onkelinx en Miet Smet.

Er was niets voorzien in verband met vrouwen wat betreft de viering van 175 jaar België. Daarom heeft de Raad mij gevraagd dit overzicht te schrijven.

De festiviteiten in verband met 175 jaar België vielen samen met de viering van 100 jaar Vrouwenraad, en daar is natuurlijk wel veel over gedaan.

Het viel ook samen met 60 jaar Christen Democratie en daarover is door vrouwen ook wel iets gedaan. Het viel ook samen met 15 jaar Sophia en ook dat is gevierd, en daar konden we ook nog iets doen en schrijven over 10 jaar vrouwenstudies.

Vieringen genoeg dus, maar niet altijd leert ons dat voldoende over waar we staan met vrouwen. Vandaar dit boek.

Schrijven over vrouwen naar aanleiding van Belgische vieringen was een traditie. Er waren voor mij mooie voorbeelden²:

- 100 jaar vrouwen van Georgette Ciselet
Ciselet, Georgette (1930). *La Femme, ses droits, ses devoirs et ses revendications*. Bruxelles: L'Eglantine.
- 150 jaar vrouwen

---

¹ <http://www.raadvandegelijkekansen.be/downloads/175jaar.PDF>

² deze publicaties kunnen ontleend worden bij RoSa <http://www.rosadoc.be/site/nieuw/start.htm>

- van Denise Deweerdt
De Weerdt, Denise (1980). *En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830 – 1960)*. Gent: Masereelfonds.
- van Hedwige Peemans-Poullet
Peemans-Poullet, Hedwige (1991). *Femmes en Belgique (XIXe - XXe siècles)*. Bruxelles: Université des Femmes.
- van de Bank Brussel Lambert: Een verhaal over vrouwen 1930 – 1980.

In de publicatie van Ciselet ligt de nadruk op RECHTEN: rechten die vrouwen nog niet hebben en absoluut zouden moeten krijgen, en het feit dat ze zich niet bewust zijn van de rechten die ze al hebben.

Ciselet was een liberale juriste (1900-1983), die het eerste vrouwelijke lid is geworden van de Raad van State. In 1972 ging ze op pensioen. Het is indrukwekkend wat zo'n vrouw allemaal heeft gedaan en hoe weinig daarvan eigenlijk geweten is. Dit terzijde. Als men het wil weten hoeft men maar even in google te duiken om het wel te weten, eens men er op attent is gemaakt.

In de publicaties van 1980 is er veel boosheid: vrouwenbeweging ! actie ! strijd ! en de klacht dat vrouwengeschiedenis nergens staat.

In 'Een verhaal over vrouwen' beschrijft Françoise Collin ook hoezeer de vrouwenbeweging getwijfeld heeft om aan dit project mee te werken. De vrouwenbeweging van eind jaren zeventig was niet erg gewillig om mee te werken met de *patriarchale* instanties.

Ik zal het hier niet zozeer hebben over de inhoud van mijn boek.

Het boek is gratis te verkrijgen en heel overzichtelijk. Iedereen die een beetje belangstelling heeft kan het dus aanvragen, lezen, in zijn/haar boekenkast hebben en binnen 25 jaar eens kijken of België nog bestaat en hoe het dan met vrouwen is.

Ik zal het hebben over de belevenis van het boek te schrijven, over bijzonderheden van het resultaat en over de extra aandacht die het schrijven van het boek bij mij heeft opgeleverd in verband met centrale punten (knelpunten) in het feministische discours.

2. Het viel mij op

Opvallend is de grote hoeveelheid *professionele bronnen* die tegenwoordig voor handen zijn. Vrouwen staan op de kaart en internet speelt daarin een heel belangrijke rol. Studenten zeggen mij dat er nog veel handvaten en achtergrondkennis nodig is om de informatie te vinden. Daar kunnen we verder aan werken, maar de informatie is er tegenwoordig wel. Dat was in 1980 nog niet het geval.

Pas op, want financieel gaat het ter beschikking stellen van de informatie niet vanzelf. De professionele bronnen zijn er vandaag, maar ze moeten gefinancierd worden. Dat vraagt een aanhoudende inspanning. De financier hoeft niet per se de minister van Gelijke Kansen zijn, maar de centen moeten wel geleverd worden. Zo zou het niet

ondenkbaar zijn dat de universiteiten eindelijk eens vrouwenstudies zouden financieren, zoals andere studierichtingen gefinancierd worden³. Het lijkt op dit ogenblik een illusie, maar onlogisch zou het niet zijn.

Ik noem in willekeurige volgorde enkele van de nu goed functionerende organisaties en projecten in Vlaanderen:

- Politieke vrouwenorganisaties zoals Vrouwen en Maatschappij, Zijkant, Liberale Vrouwen, ...
- RoSa
- NVR
- Sophia
- Poppensnor
- SAMV Steunpunt Allochtone Meisjes en Vrouwen
- VOK en de Vrouwendag
- Vrouwenstudies
- Steunpunt gelijkekansenbeleid (in de mate dat dat over m/v gaat)
- Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen
- Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen
- Internationale projecten (met steun van de EU) zoals Mageeq - Athena - Aoife – Wine
- Flora
- Ada

De lijst is niet volledig, maar geeft een beeld van de plaatsen waar informatie, advies, en actie aanwezig zijn in verband met genderkwesties. Als men de tijdslijn bekijkt, vanaf 1830, lijkt deze situatie echt de volle bloei van belangstelling voor de positie van vrouwen. We mogen ons echter geen illusies maken: als de belangstelling voor de positie van vrouwen verslapt verandert de situatie snel, terwijl er in feite nog heel veel werk ligt te wachten.

Als men in vogelvlucht door 175 jaar strijd voor vrouwenrechten gaat valt het op dat we geëvolueerd zijn van *strijd* naar *femocratie*. Er zijn vandaag veel mensen professioneel met feminisme bezig. De mensen die beleidsmatig met feministische kwesties bezig zijn worden femocraten genoemd. Het kan een scheldwoord lijken, maar dat is het niet.

Opvallend is hoezeer eisen en regelingen, die met feminisme te maken, hebben nu beleidskwesties geworden zijn en hoe stil *de basis* daarin in. Er zijn heel wat beleidsmaatregelen genomen, die meestal ooit eisen waren van vrouwenorganisaties, maar er ondertussen in relatieve stilte gekomen zijn.

Voorbeeld: Miet Smet zegt in een uitzending van Morgen Beter (VRT Canvas, 16 november 2005): “Er heeft een revolutie plaats gehad in onze maatschappij wat betreft de mogelijkheden van vrouwen en de organisatie van arbeid.” Ik denk dat ze daarin gelijk heeft, maar dat het ervaren wordt als (een nog steeds tekortschietend)

---

³ De interuniversitaire opleiding vrouwenstudies is sinds 2001 financieel ondersteund door de minister van Gelijke Kansen. Eind 2006 houdt deze financiële bijstand op.

beleid en niet als een feministische revolutie.

In een lange termijn overzicht (175 jaar is een hele tijd) van strijd voor de positie van vrouwen in België kan de rol van *internationale instellingen* nooit genoeg beklemtoond worden.

De wereldconferenties die sinds 1975 worden georganiseerd door de VN zijn agendasetting geweest. De gevolgen van Peking 1995 zijn letterlijk niet te overzien. Europa is een vrouw: in alle Europese landen is het emancipatiebeleid beïnvloed en zelfs gestuurd door de EU. Iedereen die de internationale overeenkomsten volgt mainstreamt.

3. Het stemt mij ongerust

Als feministische theoretica vind ik dat onze centrale concepten (o.a. feminisme, gender, gendermainstreaming, diversiteit) veel meer uitdieping en discussie vragen.

3.1. FeminismeN

Ergens in de 80s werd het duidelijk dat *feminisme* misschien teveel gezegd was: het moment van de veronderstelde eenheid was voorbij. Heel even had men dat gedacht dat de situatie van alle vrouwen onder één noemer te vangen was: *l'an zéro dus féminisme* (Françoise Collin) situeert zich in de jaren zestig. Het is nooit helemaal waar geweest (zie de discussie over mevrouw Philips in Nederland, of de moeilijke posities in België in verband met abortus), maar toch verbond vrouw-zijn vele vrouwen in voldoende mate. Toen verschillen toch begonnen door te wegen, en vooral de strategieën en doelstellingen bleken te verschillen, begon men van FeminismeN te spreken. Het meervoud werd de oplossing.

Ik denk dat vandaag de maatschappelijke kwesties zo nijpend zijn dat de meervoudsvorm onvoldoende oplost.

Maatschappelijke kwesties zoals multiculturalisme, sociaal - cultureel relativisme, houding tegenover godsdienst, houding tegenover terrorisme, tegenover Irak, tegenover globalisering, tegenover rol van de staat, tegenover combinatie gezin en arbeid, tegenover de rol van wetenschap, tegenover de wetenschappelijke methode, tegenover de rol en de kwaliteit van politiek, tegenover de autonomie van mannen en vrouwen ... scheppen tegenstellingen die niet gemakkelijk te overbruggen zijn.

Ik zie niet hoe FeminismeN de verschillende standpunten kan overkoepelen.

Het is een illusie dat het dit wel zou werken.

We zijn de grote verhalen kwijt (ook het grote verhaal van het feminisme) en we hebben (nog) geen *kleinste gemeenschappelijke groot verhaal* (KGGV).

Hebben we nog een KGGV als samenleving, als vrouwenbeweging? We durven zelfs de vraag niet stellen. Zijn we bereid om daarnaar te zoeken (want als men héél postmodern en héél cultureel relativistisch is hoeft zelfs dat niet)?

3.2. Gender

De term wordt nu algemeen gebruikt om te verwijzen naar de sociale constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid en wordt verkozen boven de term geslacht of sekse.

Als wetenschappelijk concept is daar niets tegen, maar het gebruik van de term gender heeft ook een aantal gevolgen die verder gaan dan het conceptueel kader.

- Het gebruik van de term gender drukt de overtuigingen uit dat mannelijkheid en vrouwelijkheid maatschappelijk geconstrueerd zijn. Het beklemtoont m.a.w. de gemaaktheid (en daarmee ook de maakbaarheid) van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Er wordt weliswaar niet beweerd dat de maakbaarheid 100 % is, maar de plasticiteit staat centraal in dat concept.

In de maatschappij is als het ware een gendermachine aan het werk. De staat, het onderwijs, het gezin, de kerk zijn radertjes van de gendermachine en ze zijn dat altijd geweest. Hoe ze werken is geen constante, maar hun bestaan wel. Elk van de gendermachine levert een bijdrage aan de constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid.

We staan vaak niet stil bij het gebruik van dit paradigma en de bijhorende terminologie. Ik wil de reflectie hierover bevorderen. Er wordt op een wilde manier aan de gendermachine geknutseld, zonder dat men de zwaarte of het oppervlakkige karakter ervan inschat.

Bijvoorbeeld:

- De titel van de Summerschool 2006: Transforming Gender and Power
Transforming Gender ... Ik ben zeker dat het er op de zomerschool niet letterlijk over zal gaan, maar als men het als titel neemt zou men het er beter wél over hebben, en zich concreet afvragen wat men dan wil zeggen.

Is er vandaag nog een vaste inhoud voor de begrippen 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid', en wil men die transformeren? Met welke doelstelling, op welke punten, met welke middelen en met welke resultaten, met welke synchroon werkende actoren. Of bedoelt men het niet zo als een vorm van social engineering, en wil men enkel denken en doen op een andere manier dan wat men conventioneel acht, veronderstellend dat er zo iets veranderd wordt aan mannelijkheid en vrouwelijkheid?

- De Boerinnenbond, nu Vrouwen met Vaart, richt cursussen en activiteiten in over zaken die ooit traditioneel vrouwelijk waren, maar waar jonge vrouwen niets meer weten. Dit is een bijzonder interessant verschijnsel, bekeken in het licht van de evolutie van de laatste decennia. Is dit ook een kwestie van 'Transforming Gender'? Zeker wel.

- In Amerika is gender-feminisme een scheldwoord bij de vele (feministische) tegenstanders van (bepaalde vormen van) feminisme. Een deel van die tegenstanders zijn **de ifeminists** die de nadruk leggen op het feit dat het feminisme een bevrijdingsbeweging was, en geen pleidooi voor staatsfeminisme. Zij zetten zich niet af tegen wat vrouwen allemaal zouden kunnen, moeten en mogen (vrouwen aan de top, opleiding, taakverdeling, zeggenschap, vrouwelijk leiderschap, ...) maar wel tegen de staatssteun om dat te bereiken en de lobby's die zich rond het thema hebben ontwikkeld. Zij zijn grote

tegenstander van quota en affirmative action. Zij noemen zich nadrukkelijk wél feminist en doen er veel aan om de klassieke feministische teksten over de strijd voor rechten van vrouwen en over de kracht van vrouwen bekend te maken. Zij leggen grote nadruk op individualisme. Of het zo moet gebeuren zoals in het ifeminisme gebeurt denk ik niet (vanwege de verschillende situatie tussen Vlaanderen en Amerika), maar ik geef Dirk Verhofstadt wel gelijk met zijn pleidooi voor individualisme. Ik vind dat specifiek dit ‘individualisme’ voor vrouwen verder doorgedacht moet worden (wat Verhofstadt gedeeltelijk wel doet). Ik vind feministen die ‘individualisme’ herbekijken niet per definitie meewerken aan een backlash. De verhouding tussen solidariteit (of cohesie, bindingen door gemeenschappelijke waarden) en individualiteit is één van de belangrijkste sociaal-filosofische problemen van het ogenblik. De kritiek op gender-feministen door ifeministen heeft het op onze agenda’s gezet. We zouden er beter niet naast kijken en het verband leggen met andere actuele problemen.

- Spreken in gender-terminologie is ook spreken over mannen. Er is niets tegen. Ook toen er nog gesproken werd over vrouwen en over geslacht werden mannen in de analyse van de positie van vrouwen niet over het hoofd gezien. Als ik in 175 jaar België kijk naar de inspanningen om de vrouwen rechtvaardiger te behandelen, rechten en kansen te geven, dan kijk ik wel naar vrouwen en naar de positieve en negatieve invloed van mannen op hun positie. Een genderanalyse zou de focus verleggen.

Op veel cruciale plaatsen heeft men geaccepteerd dat er genderanalyses dienen te gebeuren en dat die analyses dienen uit te monden in gender-evenwicht. Zijn er nog genoeg feministen om op te letten wanneer en hoe dit zich tegen vrouwen zal keren ? Of, zijn alle feministen gender-activisten geworden ?

Van Judith Butler wordt gezegd dat zij het gender-begrip heeft opgeblazen. Ik ga niet mee met haar kritiek, en in de praktijk zie ik ook niet dat men het begrip verlaten zou hebben vanwege haar kritiek. Het begrip wordt volop gebruikt, misschien alleen omdat het handig is om v/m met één woord te kunnen aanduiden⁴. Ik vind dat het begrip te lichtzinnig wordt gebruikt.

3.3. Mainstreaming:

Mainstreaming is tegelijk de grote hoop én een knelpunt. Het is zonder twijfel een verdoezelend begrip, dat het gevaar inhoudt te leiden tot een vaag beleid. Zo luidden de eerste kritieken op gendermainstreaming, en nu gendermainstreaming geïmplementeerd is moeten ambtenaren en politici moeten zich uitsloven om de kritieken in de praktijk een heel klein beetje tegen te kunnen spreken. In de kritiek zitten twee verschillende elementen:

---

⁴ Dit is een lezing in de reeks Genderkwesties. Ook wij hebben geniet van de gemakkelijheids terminologie.

- iedereen moet er (de differentiële gevolgen van beleid en beleidsintenties voor mannen en vrouwen) aan denken en dus denkt niemand eraan;
- denken aan gender is inhoudsloos als er geen doelstelling bepaald is; mainstreaming kan zowel zorgen voor vrouwen aan de haard als voor vrouwen aan de top.

3.4. Diversiteit

Het denken over gelijke kansen voor mannen en vrouwen (aan emancipatie van vrouwen mogen we al helemaal niet meer denken) is verzonken geraakt in het diversiteitsbeleid.

Dit betekent dat vrouwen op het eigen terrein van gelijke kansen moeten vechten voor geld en aandacht. Dat is misschien nog het ergste niet, hoewel het de hoger vermelde professionele bronnen bedreigt.

Het ergste is dat ‘diversiteit’ een slecht concept is. Het impliceert onverschilligheid én in standhouden van ongelijkheid. Het impliceert dat mensen, groepen, waarden en normen, regels, gebruiken bestaan in alle vormen en soorten en dat alle soorten als gelijkwaardig dienen beschouwd te worden. Diversiteit zet er toe aan geen normatieve kritiek te leveren. Als elke “wat is beter?”-vraag uit het denken dient verwijderd te worden stopt het denken. Diversiteit is een slecht concept, in het dagelijkse discours, in demonstraties en zeker in het beleid. Diversiteit negeert het onderscheid tussen relevante en irrelevante verschillen.

niet omdat ik vrouw ben

Strijd over de ‘ware’ betekenis van feminisme is niet interessant en niet nuttig. Daar zijn vele vrouwen zich van bewust. Ondanks mijn oneensgezindheid met vele varianten die in de korf van FeminismeN zitten, wil ik niet ophouden van mij feministe te noemen. Mijn feminisme is een feminisme dat zegt: *niet omdat ik vrouw ben ...*

Ik wil dat vrouwen niet opzij geschoven worden, niet aan de zijkant staan, gehoord worden, aanwezig zijn en handelen, als individu, met zelfbewustzijn, alles kunnen doen wat ze willen doen, zich bewust zijn dat ze autonoom zijn en periodes van mindere autonomie kunnen hanteren, macht hebben.

Ik wil dat vrouwen denken en beslissen, carrière maken of dat bewust niet doen, wijs zijn, kritisch zijn, radicaal zijn op goeie gronden, niet meelopen, hen niets ontzegd wordt omdat ze vrouw zijn, geen solidariteit aangaan die tegen hun analyses en principes ingaan.

De autonomie van vrouwen is nog steeds, zoals in de tijden van Women’s Liberation en Libération des Femmes, het centrale issue. Het verwijst naar autonomie ten opzichte van mannen, (relatieve) autonomie (autonomie in verbondenheid⁵) ten opzichte van kinderen, naar bezinning over de kadaverdiscipline die men zichzelf oplegt om geëmancipeerd te kunnen leven, naar reflectie over autonomie in verbondenheid, naar bevrijding uit dichtmetselend groepsdenken, naar vrijheid van geest ten opzichte van sturende en dwingende teksten en godsdiensten.

---

⁵ Zie: M.Michielsens (1991). *Op eigen benen sta je nooit alleen.*

